

УДК 94(477)

Іван Зуляк, Мар'яна Зуляк

ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО (1901–1927 РР.)

У статті йдеться про педагогічну працю Антона Крушельницького – громадсько-політичного діяча, письменника, публіциста, літературознавця, журналіста, перекладача, педагога, міністра освіти Міністерства народної освіти УНР, редактора, видавця. Цей значний перелік його зацікавлень свідчить про неординарність особи, всебічність і талант. Авторами досліджено його педагогічну працю пов'язану з учительською, директорською посадами у сфері освіти. У силу різних обставин, він як педагог і директор, змушений був часто змінювати навчальні заклади, посади. Наголошено на тому, що в навчальному процесі А. Крушельницький намагався поширювати серед гімназистів твори українських авторів, зацікавлював їх подіями з історичного минулого. Це свідчило про те, що він виховував гімназистів в патріотичному дусі, здатних до критичного сприйняття й осмислення історичного минулого в умовах відсутності національної школи. Надаючи особі вчителя домінуючу роль у формуванні дитячої особистості, А. Крушельницький висував ідеал щиро відданого педагогічній справі вихователя, борця за краще майбутнє народу.

Ключові слова: Антін Крушельницький, директор гімназії, педагогічна праця, навчальний процес, українська освіта.

Актуальність досліджуваної проблематики ґрунтується на тому, що в житті українського суспільства кінця 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. відбулися якісні зміни, що призвели до суттєвих суспільних трансформацій, а саме до утвердження незалежності України і становлення громадянського суспільства, що сприяло зростанню інтересу до історичних постатей минулого. У цьому контексті важливого значення набуває особовий аспект.

Наукова новизна публікації полягає у тому, що серед визначних діячів минулого чільне місце належить А. Крушельницькому – громадсько-політичному діячеві, письменнику, публіцисту, літературознавцю, журналісту, перекладачу, педагогу, міністру освіти Міністерства народної освіти Української Народної Республіки (далі – УНР), редактору, видавцю, постать якого на сьогодні не є належно дослідженою.

Мета публікації – аналіз педагогічної праці А. Крушельницького упродовж 1901–1927 рр.

Для реалізації мети визначено основні завдання: дослідити його педагогічну працю у різних навчальних закладах і на різних посадах; проаналізувати виховання гімназистів в дусі патріотизму, критичного сприйняття минулого; висвітлити роль А. Крушельницького у формуванні національної школи.

Окремі аспекти діяльності А. Крушельницького вже досліджено науковцями. Зокрема, Г. Панкевичем [1, с. 35–37], М. Гавою [9, с. 591–592], Б. Романенчуком [11, с. 197–226], Н. Чаграк [25], С. Трофимуком [29, 151–158], І. Яремко [33] та іншими дослідниками. Однак цілісного аналізу з детальним опрацюванням неопублікованих архівних і друкованих джерел ще не зроблено. Власне, у цьому й полягає наукова новизна публікації.

Основу джерельної бази дослідження складають неопубліковані архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові (далі – ЦДІАЛ України) [13; 17; 19–20; 24; 26–28; 30; 32; 34–35]; опубліковані звіти з діяльності навчальних закладів, у яких працював А. Крушельницького [2–8]; його особисті праці [12, с. 118; 14, с. 334; 15, с. 67; 16; 18, с. 55–56; 23]; повідомлення газети «Діло» [31, с. 5].

Педагогічна праця А. Крушельницького пов'язана з учительською та директорською посадами у сфері освіти. У силу різних обставин як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру, він, як педагог і директор, змушений був часто змінювати навчальні заклади, посади тощо. Г. Панкевич пише про те, що «... (влада часто перекидала «невігідного професора») викладав українську, грецьку, латинську мови, географію та історію рідного краю» [1, с. 35–37].

А. Крушельницький працював помічником учителя, а згодом учителем польської гімназії у Ярославі (1901 р.), гімназії з українською мовою викладання у Коломиї (1902–1905 рр., 1908 р., 1926 р.), гімназії з польською мовою викладання у Станіславові (1905 р.), гімназії з руською мовою викладання у Станіславові (1908 р.), Долині (1914 р.). З 1908 р. А. Крушельницький, активний діяч товариства учителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада», товариства «Взаїмна поміч українського вчительства», був головою Видавничої спілки українського вчительства, створеної при цьому товаристві. Окрім того, він був директором української приватної гімназії у м. Городенці (1912–1918 рр. з перервами у час воєнних дій), гімназії в Ужгороді (1923 р.), української приватної гімназії у м. Рогатині (1925–1926 рр.), єврейської гімназії у Коломиї (1926 р.), Львівської жіночої учительської семінарії і гімназії (1927 р.) [2–8].

Відповідно, часта зміна навчальних закладів, займаних посад й призвела до певних неточностей як в літературі, так і у джерелах. М. Гава у статті «Антін Крушельницький» подавав, що він «Помітний своєю творчою працею і організаторськими здібностями як директор української гімназії «Рідної школи» ім. Т. Шевченка у Городенці в 1911–1918 рр.» [9, с. 592].

У передмові до опису фонду 361 «Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.» ЦДІАЛ України йдеться про те, що А. Крушельницький очолював гімназію в Городенці упродовж 1910–1919 рр. Деякі джерела подають, що А. Крушельницький викладав «... у гімназіях Львова, Відня, Коломиї, Бережан, Городенки (протягом восьми років був директором української гімназії)» [10]. Г. Панкевич зазначала, що А. Крушельницький працював у гімназіях Ярослава, Коломиї, Станіслава, Бережан, Городенки, Рогатина та інших галицьких містечок [1, с. 35–37]. Б. Романенчук у статті «Літературна Коломия» писав про те, що, за «... деякими відомостями в Коломиї він був директором жидівської гімназії» [11, с. 209]. На сьогодні практично неможливо з'ясувати окремі деталі його педагогічної праці, зважаючи на обмежену джерельну базу з цієї проблематики. Тим не менше, авторами скрупульозно вивчено, досліджено й залучено усі наявні джерела з метою об'єктивного аналізу задекларованої проблематики.

З квітня 1919 р. А. Крушельницький – міністр освіти УНР, а упродовж жовтня 1919 р. – до 1921 р. – голова педагогічної місії УНР у м. Відні, створеної з метою підготовки і видання підручників та посібників для українських шкіл. У період визвольних змагань А. Крушельницький працював у комісії закордонних справ та шкільній комісії УНРади (1921–1923 рр.), яка займалася освітніми й виховними проблемами, питанням реформування українського шкільництва. У 1929 р. А. Крушельницький очолював комітет приватних учителів, що діяв при Головному відділі товариства «Учительська громада».

Як уже зазначалося, учительська праця А. Крушельницького розпочалася у 1901 р. у Ярославській польській гімназії, а з 1902 р. він уже працював у Коломийській гімназії з руською мовою викладання, спочатку на посаді заступника учителя, класного керівника 1-А класу, викладав латину в 1-А, 1-Б, 3-Б, українську мову в 4 і 5 класах. Його тижневе навантаження складало 26 год. [3, с. 42].

У навчальному процесі А. Крушельницький намагався поширювати серед гімназистів твори українських авторів, зацікавлював їх подіями з історичного минулого. Зокрема, окрім читанки Д. Лукачовського, за якою навчалися у гімназії, педагог знайомив учнів з творами О. Барвінського, Марка Вовчка («Народні оповідання»), І. Могильницького («Скит Манявський»), М. Устияновича («Повісті», «Олеги») [3, с. 45]. Для учнів V–VI класів А. Крушельницький розробляв такі теми робіт з української мови, як «Провідні думки в Мономахівім «Поученню дітям». Думки про рівень освіти і

школи на Україні-Руси княжої доби на основі писань Іларіона і Кирила Туровського. ... Культура галицького князівства в дотатарській добі. Великдень на селі. О скільки вірша і драма релігійна підготували відродження української літератури в національній душі?» [3, с. 48–49]. Це свідчило про те, що А. Крушельницький виховував гімназистів у патріотичному дусі, здатних до критичного сприйняття й осмислення історичного минулого в умовах відсутності національної школи.

Надаючи особі учителя домінуючу роль у формуванні дитячої особистості, А. Крушельницький висував ідеал щиро відданого педагогічній справі вихователя, борця за краще майбутнє народу. У художніх творах він яскраво вимальовував образи народних просвітителів, подвижників-гуманістів. Говорячи про потребу «... дати кожному чоловікови нагоду бути добрим», учитель історії переконує, що «... діти спосібні на геройські діла, лише треба затронуть в їх серцях ту найкращу струну» [12, с. 118].

Однією із перших приватних українських гімназій була гімназія Українського педагогічного товариства (далі – УПТ) у м. Городенці (1909 р.). До речі, у навчальній програмі гімназії зазначалося, що «... тутешня гімназія є заведенням давнього класичного типу, так як державні гімназії з українською викладовою мовою, тому і план науки є ідентичним з планом у згаданих гімназіях» [4 с. 2]. А. Крушельницький доволі неоднозначно сприймав тогочасну як державну, так і приватну освіту, з одного боку, він її критикував, з іншого – пропонував низку змін для її модернізації та реформування. Про «Рідну школу» УПТ А. Крушельницький писав у ще ніде не друківаній доповіді [13, арк. 182–258]. На його думку, «Кожна нація крім шкіл удержуваних державою (з податків), ще й приватні школи, удержувані з оплат...» [13, арк. 183]. Він вважав, що «Члени державних націй, що не потребують боротися за національну школу, закладають приватні школи для заспокоєння своїх конфесійних (клерикальні), соціальних (шляхетські або демократичні та інші), професійних (залізничі, фабричні, копальняні) й інших потреб» [13, арк. 183–184].

Автор наголошував на тому, що «Школи у кожній нації ріжняться від державних шкіл без сумніву, є ліпші і більш відповідні для тих членів громадянства, що їх утримують, ніж школи, які удержує для загалу громадянства держава» [13, арк. 183]. Називаючи тодішню школу «кузнею сліпого послуху», що випускала «бездушних і бездумних манекенів» [14, с. 334], А. Крушельницький пропонував замінити старокласичні гімназії на життєздатні загальноосвітні професійні заклади. Власне, А. Крушельницький вважав це суттєвим недоліком старокласичних гімназій, особливо через занедбаність фізичного й особливо трудового виховання, катастрофічну відірваність змісту навчання від життєвих потреб, а також заборону на читання періодичних видань [1, с. 35–37].

Директор гімназії Андрій Кульчицький (з роману «Біг у сутінках»), очевидно, висловлював думки суголосні автору твору: «Я зрозумів, що школа повинна витворювати індивідуальності, а творити вона зможе їх тоді, коли правдою для учня буде не те, що сказав йому вчитель, тільки те, що він сам — під непомітним керуванням учителя зможе пізнати, перевірити й, перевірівши, здобути твердо на все життя, як незахитну правду, бодай до певної міри, поки досвід не принесе нових правд. Таке шукання правди власним досвідом — дає певність у власне знання, вказує шляхи шукання правди, дає віру у власний авторитет, здобутий досвідним знанням, дає певність у винайдення виходу з кожного становища, як його тільки шукатиметься. Школа має навчати способів шукання, має закріплювати в мізку молоді людини певність, що шукання завжди веде до здобуття успіху» [15, с. 67].

На думку А. Крушельницького, збільшення приватних класичних гімназій суперечило вкрай низькому економічному становищу широкого загалу Східної Галичини. «Хвилина залишення більшості молоді середньої школи з патентом — свідоцтвом «зрілості», — це хвилина прощання з найважчим кошмаром, який мучив її вісім років життя!» [16, с. 25].

З 15 лютого 1912 р. директором приватної гімназії УПТ в м. Городенці призначено А. Крушельницького, про що йдеться у повідомленні крайового шкільного союзу, Головного віділу товариства «Українських учителів високих шкіл», «Учительської громади» у Львові. Зокрема, у тексті наголошується на тому, що «... під Вашим умілим та совісним провідом розвинеся Гімназія як-слід на користь нашої народної справи та на наше повне вдоволення...» [17, арк. 58]. Директор намагався здійснювати підбір кваліфікованих педагогів, створювати навчальну базу, гуртувати колектив, визначати його ціннісні орієнтири. Він викладав історію та географію — 11 год. тижнево (у 1911/1912 навчальному році) й українську мову — 10 год. тижнево (у 1912/1913 навчальному році) [5, с. 3].

З метою практичного засвоєння отриманих знань, у гімназії, завдяки старанням А. Крушельницького, обладнано спеціальні кабінети на зразок навчальних лабораторій: природничої, що складалася із зоологічного, ботанічного і мінералогічного відділів; фізичного й географічного кабінетів. Спогади колишніх учнів гімназії свідчать про те, що директор дбав про обладнання школи необхідними моделями й приладами, а деякі з них майстрували особисто учні в

майстернях. За ініціативи А. Крушельницького у гімназії створено музей «... щоб заохотити нашу молодіж до ратовання від затрати багато цінних пам'яток нашої старини, що ... марнуються і пропадають навіки для нашого життя і науки» [5, с. 39].

Деякі з учнів А. Крушельницького, пізніше у мемуарах, згадували його, як організатора українського життя у гімназії, енергійну й цілеспрямовану людину. Директор гімназії дбав про фізичне виховання молоді: щотижня проводилися лекції, на яких гімназістам розповідали про значення і вплив на здоров'я чистого повітря, світла, про особисту гігієну, про згубний вплив алкоголю тощо. З 1912 р. запроваджено обов'язкову руханку, як навчальний предмет: учні плавали, веслували, їздили верхи на конях, каталися на ковзанах, санках і велосипедах. Важливою формою позакласної виховної роботи стали щотижневі (суботні або недільні) екскурсії до навколишніх сіл.

Адміністрація гімназії, усвідомлюючи необхідність для тогочасної молоді всебічного розвитку, стверджувала, що школа не може обмежуватися лише тим, щоб подати знання з основ наук, а «... вона повинна бути передовсім інституцією педагогічною, значить мусить стреміти до вироблення сильного і постійного характеру молодіжи, мусить приспособити молодіж на добрих горожан і щирих робітників на народній ниві ... Виховати молодіж характерну, сильну душею і тілом, впоїти в неї горожанські чесноти як почуття обов'язку, поважний спосіб думання, умірковане, ощадність і т.д., отсе задача сучасної школи. Лиш так вихована молодіж зможе з хісном працювати для народа і запевнити йому кращу будучність» [5, с. 18].

Зважаючи на збільшення контингенту гімназістів й можливостей для сільських дітей в отриманні освіти, її директор 11 квітня 1912 р. відкрив підготовчі курси, що включали два відділи: нижчий і вищий. Своєрідним поштовхом до таких дій А. Крушельницького було розпорядження шкільної влади від 13 січня 1893 р. про поділ початкових шкіл на міський і сільський тип. Школи першого типу призначалися, зазвичай, для дітей із матеріально забезпечених сімей і давали можливість випускникам продовжувати навчання у середніх навчальних закладах. Закінчення сільської школи не давало жодних прав на вступ до інших навчальних закладів [1, с. 35–37].

У 1906 р. шкільна влада, намагаючись обмежити доступ селянам до освіти, негласним розпорядженням заборонила приймати дітей із сільських місцевостей у міські школи. Такий стан школи, як писав А. Крушельницький, «... спинював доступ освіти до широких мас нашої нації, не тільки що не помагав творити діяльного громадянина й робітника у всіх царинах життя, – він ліг великою перешкодою для нашого громадянства до користування вищим ступінем освіти середньою школою, вищою освітою взагалі» [18, с. 56].

Приватна гімназія, очолювана А. Крушельницьким, з квітня 1912 р. започаткувала самоврядування у навчально-виховному процесі, яке ґрунтувалося на тому, що кожен клас мав свій провід, ощадну касу, касира, який щоденно проводив збір коштів у розмірі 1 сотика з кожного гімназіста. Вкінці місяця зібрані кошти передавалися до гімназійної каси, а потім – до повітового кредитного товариства у м. Городенці. Після закінчення навчання, кожен випускник мав змогу отримати свої кошти. Як свідчить аналіз вимог статуту «Книжочки вкладкової Повітового Товариства Кредитового стоваришення зареєстрованого з обмеженою порукою в Городенці», що вступний внесок не міг бути менший за 1 крону (далі – кр.); відсотки нараховувалися упродовж 1–16 числа кожного місяця; відсотки можна було отримати упродовж 30 червня – 31 грудня кожного року; суми розміром 100 кр. видавали щодня [19, арк. 18–18 зв.].

А. Крушельницький дбав про те, щоб гімназісти проживали в бурсі, яку утримувала філія «Просвіти», їх забезпечували триразовим харчуванням, у разі необхідності – ліками. Цьому сприяв кооператив, зорганізований за ініціативи директора гімназії [5, с. 46]. У листі А. Крушельницького до дружини М. Слободи, датованому 6 вересня 1913 р., він писав про те, що деякі гімназісти, які проживали в бурсі хворіли, що «... вже 2 хлопці мусів відправити до Заліщик хорих на тиф. Боїмося, аби нам не замкнули бурси або й гімназії» [20, арк. 49 зв. – 50]. З метою попередження захворюваності серед гімназістів, місцевий лікар обіцяв щодня оглядати по 10 осіб [20, арк. 50].

Незважаючи на події Першої світової війни, приватна гімназія УПТ в м. Городенці функціонувала, хоча практично усі українські кооперативи, навчальні заклади, редакції періодичних видань припинили свою діяльність. В. Клапчук пише про повну розруху економіки, сільського господарства, важке матеріальне та соціально-психологічне становище місцевого населення не лише періоду Першої світової війни, але й повоєнного часу, коли у багатьох місцевостях були знищені житлові та господарські споруди [21, с. 134–135]. Р. Скульський вважає, що після закінчення Першої світової війни боротьба місцевого населення за розвиток шкільництва відродилася з новою силою, тому не є дивним те, що в міжвоєнний період шкільна освіта досягла свого найвищого розвитку. У той час, наприклад, у Косівському повіті, де було понад 50 населених пунктів, функціонувало 30 шкіл, з яких 29 – двомовних, чотири – з польською і лише одна – з

українською мовою навчання. Тому прогресивна галицька інтелігенція не припиняла боротьби за україномовні школи [22, с. 226–235].

Початково гімназія також припинила свою працю, однак завдяки А. Крушельницькому і за підтримки російської влади, вдалося відновити навчальний процес. Події знайшли відображення у його праці «Школа під російською окупацією: причинки до історії українського шкільництва в Галичині 1914–1917 рр.» [23].

Певною мірою це обумовлено тим, що А. Крушельницький з 1915 р. був бургомістром м. Городенки, в силу свого службового становища, мав певні контакти як з російською військовою, так і цивільною владою. Зокрема, у зверненні начальника Городенківського повіту від 20 вересня 1916 р. йдеться про те, що Всеросійський земський союз, намагаючись забезпечити потреби військ і мирного населення у місті й околицях у товарах першої необхідності, планував відкрити склад товарів й продовольчу крамницю, висловлював прохання щодо виділення окремого будинку [24, арк. 6, 6 зв.].

З аналогічним проханням, правда, у більш жорсткішій формі, звертався етапний комендант м. Городенки до повітової влади із потребою виділення приміщення для потреб крамниці у Народному домі, позаяк «... лица производящая торговлю отъ этого несуществующаго и не присутствующаго здесь общества и не имеющаго своихъ представителей не имеютъ права торговать, если у них не имеется на то доверенность» [24, арк. 7–7 зв.].

Дійсно така крамниця функціонувала, про що свідчить поданням управи споживчого союзу в Городенці до відділу допомоги населенню комітету Південно-Західного фронту Всеросійського земського союзу в м. Чорткові від квітня 1917 р., у якому повідомлялося про виділення товарів зі складу в м. Заліщики для продовольчої крамниці та їх реалізації з націнкою у 10 % [24, арк. 49]. Фінансове становище громадської каси у цей час було таким: 1812 фізичних і юридичних осіб сплатили податку в розмірі – 4854642 кр., витрати склали – 4436266 кр. [24, арк. 10–39].

Становище було доволі непростим, про що свідчать інформацію, подана у листах А. Крушельницького до дружини. У одному із них він пише про те, що «Люди якби побоживоліли. Але мені гупо як у нас спокійно. Мають привезти нині п'ятьсот козаків, полонених у битві... Величезне пораження москалів – але що буде не знати» [20, арк. 54]. А. Крушельницький згадував, що цей період був найскладнішим у його педагогічній праці, що зумовлювалося складнощами воєнного періоду, однак «... одна лише відрада – що сотка шкільної молодіжи замість валятися по шанцях, тратити фізичні сили в снігах і болоті і моральні в розпусті, віджила в здоровій шкільній атмосфері» [23, с. 6].

Бажаючи продовжувати навчання у гімназії в Городенці було багато, військова влада не чинила особливих перешкод цьому процесу. Навіть більше, військові дозволили користуватися трьома класами у гімназії, для решти планували навчання у бурсі [20, арк. 62–63]. Директор гімназії повідомляв, що усі «... дуже разі зі школи» [20, арк. 69 зв.], навіть учні колишньої польської гімназії, що не функціонувала, вступали до гімназії, однак не спішили подавати документи, позаяк прийом документів тривав до 10 листопада 1915 р. [20, арк. 69 зв.].

Незважаючи на воєнний стан у місті, А. Крушельницький повідомляв у листі, що тут «... спокійно, жите нормальне», «Недуг в Гор. (Городенці – примітка авторів) нема. Хоч тут військо все викупує – дешево і всего є досить», «... хліб без карт.», «У нас все спокійно і безпечно. Є що їсти, буде опал...» [20, арк. 62, 63, 72 зв., 75].

Можливо, така позитивна інформація про становище у місті й загалом в окрузі, пов'язана ще й з тим, що А. Крушельницький, перебуваючи на посаді бургомістра, був впевнений у тому, що не лише його листи до рідних, але й уся офіційна кореспонденція контролювалася й перевірялася військовими. До речі, у одному із листів до дружини, від 31 грудня 1915 р., він писав про те, що «... Панови в цензурі не подобається таке поведене, що засипаю його читанням листів до тебе, але він нехай тямить, що розлука се страшне слово!» [20, арк. 69].

А. Крушельницький докладав усіх зусиль для того, щоб із початком нового навчального року функціонувала гімназія з українською мовою викладання та планом навчання, за яким вона працювала до закриття. У його листі до дружини, датованому 31 жовтня 1915 р., зазначається, що військова і політична влада Городенківщини дозволила відкривати гімназію. Однак він особисто мав забезпечити приміщення для початку навчання. «Вільних будинків страшно багато, але треба на всякий спосіб винайти собі якийсь і військовість віддасть нам його беззатратно до розпорядности на гімназію...» [20, арк. 63].

А. Крушельницький знайшов будинок, придатний для гімназії, у передмісті Городенки – Котиківці, у колишній школі й читальні, на що й отримав дозвіл військової влади [20, арк. 66], «... будинок маю, учеників маю. Колиб ще учителі» [20, арк. 67]. Дійсно забезпечення гімназії учительськими кадрами в умовах воєнного часу, було складною проблемою [20, арк. 69 зв. – 70].

Відновлення функціонування гімназії відбулося 15 листопада 1915 р., про що й повідомляв шкільну раду А. Крушельницький, у так званому «основному протоколі» [20, арк. 68]. Приватна гімназія УПТ в м. Городенці відновила свою діяльність на певних умовах – утримання навчального закладу здійснювалося б тільки за рахунок власних коштів і не допускалося вивчення німецької мови і викладання нею навчальних предметів, заборонялося мати у бібліотеці україномовну й німецькомовну літературу. Навчання розпочалося восени 1915 р. у доволі складних умовах, зі зруйнованим будинком, бібліотекою й усім шкільним приладдям. А. Крушельницький намагався відновити шкільну бібліотеку, навіть позичав учням власні книги, тому що «... офіційно книжок у гімназії не давалося читати, щоби дрібничкою не провалити справи існування гімназії» [23, с. 24].

1 травня 1916 р. А. Крушельницький довів до відома керівництва повіту, що з 11 травня поточного року в гімназії відновлюється вивчення німецької мови як обов'язкового предмету в усіх класах і відкривається українська й німецька бібліотека. У повідомленні також йшлося і про заснування у м. Городенці учительської семінарії з українською мовою викладання. «Се вже була доба, коли українське життя плило повною струєю скрізь на Україні і тут у Галичині творилися в напрямі українізації такі річи, яких ми не були досі ніколи свідками» [23, с. 25].

У силу як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин, 9 серпня 1923 р. його переводять до Ужгородської гімназії і призначають учителем української мови [23, с. 12]. У Закарпатті працювати було доволі складно, позаяк там були поширеними москвофільські ідеї. Незважаючи на це, А. Крушельницький проводив навчання українською мовою і пропонував для читання українські читанки, що часто призводило до загострення стосунків із професорами та місцевою владою [20, арк. 165]. За два місяці педагогічної праці в Ужгородській гімназії А. Крушельницький, завдяки тактовному спілкуванню з гімназистами, пробудив бажання навчатися рідною українською мовою, переконав їх у тому, що українська мова – це рідна мова українців. А. Крушельницький писав про те, що під «... впливом галичан українізуються тутешні люди» [20, арк. 164].

Після повернення до Східної Галичини 7 лютого 1925 р. А. Крушельницький очолив українську приватну гімназію у м. Рогатині. Заклад був одним із відроджених у краї. У восьми класах гімназії навчалося чотири з половиною сотні учнів, в основному із навколишніх сіл [25, с. 21]. До речі, у гімназії намагалися отримати викладацьку посаду навіть випускники Краківської академії мистецтв, про що йдеться у листі П. Обалія, учителя малювання [26, арк. 22].

Відповідно й УПТ намагалося контролювати її діяльність. Особливо це проявилось не стільки у навчально-виховному процесі, як в організаційному плані. Можливо, це був тиск УПТ особисто на А. Крушельницького, який, перебуваючи на посаді директора приватної гімназії, намагався відстоювати власну й не зовсім зважену й помірковану політику. Про що свідчить лист від керуючого приватними гімназіями УПТ від 15 травня 1925 р., у якому йдеться про те, чи працюють у гімназії викладачі, які мають на те законні підстави, з скількох класів і відділів складається навчальний заклад, чи виплачено заробітну плату викладачам за канікулярні місяці тощо [26, арк. 6]. Окрім того, УПТ цікавилось вартістю у приватному закладі навчання, знижками та інше [26, арк. 6 зв.].

Дійсно, навчально-виховний процес у гімназії був на високому рівні. Тут функціонувала бібліотека, що нараховувала у 1924–1925 рр. 1190 примірників книг, це в основному твори Є. Гребінки, М. Грушевського, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, А. Крушельницького, Б. Лепкого, Лесі Українки, Марка Вовчка, В. Стефаника, І. Франка, а також науково-популярні видання [8, с. 6].

28 червня 1926 р. А. Крушельницький приймав участь у проведенні з'їзду управителів приватних гімназій і семінарій, який проходив у Львові [26, арк. 26], був делегатом від гуртка УПТ на з'їзді Головної управи товариства [26, арк. 27], відповідно й намагався усі тогочасні педагогічні новації запровадити у навчальний процес. Окрім того, успішному навчанню сприяли й добре обладнані навчальні кабінети: історико-географічний, природничий, фізичний. За час директорування А. Крушельницького вони значно поповнилися новими навчальними засобами. Заклад придбав географічні карти, світлини, таблиці, зразки мінералів, муляжі, фізичні та математичні прилади тощо. Учителі використовували новітні методи навчання (досліди, експерименти), залучали гімназистів до роботи в природничих лабораторіях. Навчальна діяльність здебільшого відбувалася у формі лекцій, диспутів, семінарів, частими були екскурсії з метою вивчення рідного краю, мистецтва, архітектури, театру [25, с. 21].

Однак і з навчанням гімназистів були певні проблеми. Так, 20 березня 1926 р. Головна управа УПТ повідомляла директора приватної гімназії про те, що із 36 учнів II-Б класу, 24 «... не виказали достаточних поступів» [27, арк. 25]. Однак, комісія відзначала, що позитивним явищем є те, що у гімназії діють 6 гуртків, які відвідують 318 учнів, які мають на меті: «... через самообразование доповнити шкільну науку, спортами скріпити фізично тіло, протиділати його нищенню через алкогольні напитки і розбудити змисл і замиловання до ремесла – а побажанаб і ветривалість у тих добровільно перейнятих працях» [27, арк. 25].

А. Крушельницький вважав важливим виховання у молоді звички дбати про своє здоров'я і фізичний розвиток, допомагати іншим, знайомити з ремеслами; розвиток дисциплінованості, відповідальності, відваги, моральних чеснот і любові до Батьківщини [25, с. 79]. Ці завдання успішно виконував «Пласт», що функціонував майже весь період існування Рогатинської гімназії. З 1925 р. за сприяння А. Крушельницького започатковано діяльність дівочого «Пласту», який «... виповнював ті прогалини у вихованню дівчат, котрих не може виповнити школа і дім. Рівно ж велика заслуга в тім Вп. п. Директора гімназії Ант. Крушельницького, який прихильно ставився до пластової ідеї, стояв в контакті з Кур. Командою і тим дав доказ зрозуміння, як великої ваги для нас такий культурний здобуток як Пласт» [8, с. 29].

Прогресивні, але не зовсім зрозумілі як адміністративній, так і учительській владі, педагогічні переконання А. Крушельницького, а також обстоювання ним соціалістичних ідей призвели до конфлікту з керівництвом УПТ, тому він був звільнений з посади директора приватної гімназії у м. Рогатині. До речі, батьківський комітет приватної гімназії звертався до А. Крушельницького з листом такого змісту. «Комітет Батьків уважає Ваше перенесення безпідставним і безправним і в найвищій мірі шкідливим для гімназії...» [26, арк. 11]. На захист честі і гідності А. Крушельницького став виконавчач обов'язків начальника юрист-консульського відділу Міністерства юстиції УНР, В. Завадський, який звертався з цього приводу до батьківського комітету [28, арк. 1].

Цьому передувало його арешт польською поліцією 23 лютого 1925 р., внаслідок доносів і наклепів «рогатинських ботокудів» і ув'язнення у м. Бережанах [29, с. 153], у якому він перебував упродовж двох тижнів [30, арк. 107 зв.]. У листі, датованому днем арешту, А. Крушельницький писав дружині про те, що «По кількох хвилях праці в гімназії – розчарування. Через самі помилки і ще раз помилки, які, я певний вичисляться небаром, мене арештували і їду до Бережан до Суду» [30, арк. 84]. 6 березня 1925 р. він повідомляв дружину, що у місцевому суді «... зроблено все можливе, щоб справу полагодити як найскорше» [30, арк. 99]. А. Крушельницького звинувачували, як він повідомляв дружині, у головній зраді і карі смертю, за такими § 58 (в, с) і § 54 (2), але «На жаль не було найменших доказів!» [30, арк. 106 зв.].

Після звільнення з посади директора приватної гімназії у Рогатині, А. Крушельницький працював управителем гімназії у Яворові. Своє звільнення він називав «зі службових зглядів» [26, арк. 12], тобто без пояснення і будь-якої аргументованої мотивації. Окрім того, він повідомляв про те, що члени Головної управи УПТ приватно заявляли йому про те, що не має жодних причин для його звільнення, позаяк гімназія у Рогатині була одна із кращих у Східній Галичині навчальним закладом саме завдяки його праці. Однак «... старшина Кружка У.П.Т. не хоче зо мною працювати і Головна Управа У. П. Т. не може висловлювати недовіря о. шамбелянові Городецькому, голові Кружка...» [26, арк. 12]. А. Крушельницький вважав, що Головна управа УПТ мала на посаду директора приватної гімназії у Рогатині призначити особу, «... яка не буде мати амбіцій громадянської праці» [26, арк. 13]. На думку А. Крушельницького, про це заявляв голова УПТ, професор О. Терлецький [26, арк. 13].

У зв'язку із його звільненням із займаної посади, 105 членів гуртка УПТ у Рогатині зажадали проведення надзвичайних зборів, які планувалося провести 22 серпня 1927 р. Власне й батьківський комітет приватної гімназії вимагав від А. Крушельницького надзвичайного зібрання. Однак Головна управа УПТ замість скликання й проведення надзвичайних зборів, звільнила директора із займаної посади, «... без мотивів, без причини, без дисциплінарного доходу» [26, арк. 13–14].

Упродовж 1926 р. А. Крушельницький працював директором єврейської гімназії рабина Х. Шапіри у м. Коломиї. Газета «Діло» так прокоментувала цей факт: «... Ще всім нам в свіжій пам'яті завзята боротьба, яка знялась була біля особи професора Крушельницького в пресі і громадських установах, і яка скінчилась його звільненням із усіх шкіл УПТ. Стаючи осторонь тієї боротьби і не апробуючи деяких її фаз і уживаних прийомів, все-таки з прикрістю приходиться стверджувати факт, що визначний педагог і письменник примушений виховувати жидівські діти замість наших» [31, с. 5]. А. Крушельницький з цього приводу писав до дружини, що «Я тут не одну, дві, а буду мати сім повних кляс!» Хоч сім надія буде жидівсько-українська. Йдуть до запису як по сьвячену воду» [20, арк. 67].

Вважаємо, що з одного боку, А. Крушельницький, маючи солідний учительський і директорський стаж, володіючи високим рівнем педагогічної майстерності та організаторськими здібностями, намагався передусім проявити себе як педагог, а не як прибічник тих чи інших політичних або партійних поглядів, з іншого – у складних умовах міжвоєнного періоду, на ньому лежала відповідальність за матеріальне утримання доволі значної родини, тому вибір очолити навіть і єврейську гімназію у Коломиї, був цілком виправданим.

16 березня 1927 р. А. Крушельницького повідомлено про те, що він не пройшов за конкурсом на заміщення посади директора гімназії. Це, передусім, як йому письмово пояснювали,

пов'язувалося із відсутністю коштів у касі УПТ на переведення кандидата на посаду, тому її до канікул надали М. Галушинському, який мешкав у Львові [32, арк. 20]. Однак А. Крушельницький намагався влаштуватися все ж таки на посаду директора гімназії у Львові, всупереч обставинам, що склалися. На засіданні батьків дітей «Жіночого учительського семінару» і «Дівочої гуманістичної гімназії» від 4 вересня 1927 р. ухвалено рішення про те, що вони не визнають постанови Головної управи «Рідної школи» про призначення директором вказаних навчальних закладів А. Крушельницького, вважають її провокаційною, звертатимуться до митрополичого ординаріату й особисто митрополита А. Шептицького за підтримкою, просять залишити на займаній посаді В. Адріановича тощо [28, арк. 3].

Хоча у спогадах колишня учениця 5-го класу Львівської гуманістичної гімназії «Рідна школа» Оксана Керч директора гімназії характеризує доволі позитивно. Пишучи про те, що «Наша славетна гімназія, чи «буда», як ми звикли називати наші школи за моїх часів, знаходилася в будинку Педагогічного товариства на вулиці Мохнацького (нині – Драгоманова). Коли я потрапила до п'ятого класу, нас зустрів оригінальний директор Антін Крушельницький. Сам його вигляд був імпонуючий. Він різнився від нашого попереднього директора – поета Василя Щурата, навіть поведінкою. Спокійно, добірною мовою, але з притиском заявив свою програму, і вона, на диво, була проста: він вимагав праці, послуху і розуміння українського вчителя, котрий має завдання нас навчити. Чи випадково, чи, може, добирав собі вчителів, але вони були виняткові!» [33].

У силу різних обставин, як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру, викладацька кар'єра А. Крушельницького завершилася у 1927 р. звільненням зі служби у навчальних закладах «Рідної школи» [25, с. 80].

Однак звільнення А. Крушельницького зі служби у навчальних закладах «Рідної школи», з одного боку, призвело до того, що він фактично більше учительською працею не займався, з іншого – свій педагогічний досвід намагався зберегти для подальшого розвитку української освіти. Виступаючи з доповіддю на крайовому з'їзді українців, який проходив у Львові 1 липня 1928 р., він запропонував «Проект зміни способу навчання української мови й літератури в школі» та інші матеріали [32, арк. 1–122], 31 жовтня 1928 р. був делегатом за загальному з'їзді «Рідної школи» [28, арк. 6]. Головна управа УПТ пропонувала йому у квітня 1929 р. заснувати відповідний гурток у Задвір'ї та інше [28, арк. 8, 11].

Резолюції крайового з'їзду українців, запропоновані А. Крушельницьким, передбачали такі ухвали, як визнання доцільності засад єдиного шкільництва, тобто, виокремлення таких ступенів – класи I–IV і V–VII загальної школи та їх зрівняння з I–III класами середньої школи; відповідно гімназійні класи IV–VIII з аналогічними до них I–V курсами учительських семінарій; запровадження у середній школі поділу на I–II класи, III–V класи, VI–VIII класи, а також домашнього обов'язкового читання; визнання основ граматики і правописних правил, ухвалених правописною конференцією 1927 р. і підтриманих УАН [32, арк. 14].

Окрім того, з'їзд наділяв секцію українців певними правами і покладав на неї обов'язки щодо вдосконалення навчального плану для гімназій і учительських семінарій, аналізу змісту шкільних видань, підготовки переліку творів українських та зарубіжних авторів для домашнього читання і їх узгодження зі шкільними програмами, підготовки нової шкільної граматики і правописних правил [32, арк. 14].

У зауваженнях і критичних замітках А. Крушельницького до правописних словників і підручників для початкових шкіл йдеться про їх вдосконалення, яке ґрунтується на здобутках тогочасної педагогічної науки [35, арк. 1–138].

Таким чином, педагогічна праця А. Крушельницького характеризувалася викладанням ним таких предметів, як українська мова, історія, географія. Він як учитель і директор використовував різноманітні форми навчання, сприяв національному й моральному вихованню учнів, запроваджував принципи трудового навчання, організацію кас ощадності, використовував елементи самоврядування в учнівському колективі.

Звільнення А. Крушельницького зі служби у навчальних закладах «Рідної школи», призвело до того, що він фактично більше учительською працею не займався, а намагався свій педагогічний досвід зберегти для подальшого розвитку української освіти.

Список використаних джерел

1. Панкевич Г. Антін Крушельницький та його педагогічна спадщина // Слово. № 2(36). (2008). С. 35–37.
2. Звіт дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за 1902/1903. Коломия, 1903. 37 с.
3. Звіт дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за роки шкільні 1902–1905. Коломия, 1905. 78 с.
4. Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою наділеною правом прилюдности розпорядком мін. Просвіти з дня 6 мая 1913 р. Ч. 16. 761. За шк. рік 1909/10. Жовква: Печатня О.О. Василян, 1910. 27 с.
5. Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою. За шк. рік 1912/13. Львів: Накладом Кружка Українського Педагогічного Товариства ім. Т. Шевченка в Городенці, 1913. 78 с.
6. Звіт Дирекції ц. к. гімназії з руською мовою викладовою

в Станіславові за рік шкільний 1912/13 Станіславів: Накладом наукового фонду, 1913. 209 с. 7. Звідомлення руської державної реальної гімназії і її рівнорядних відділів чесько-словенських і мадярських в Ужгороді – за шк. рік 1923–24. Ужгород: Книгопечатня акційного товариства «УНІО», 1924. 72 с. 8. Звідомлення дирекції приватної гімназії кружка Українського Педагогічного Товариства в Рогатині за шкільний рік 1924/1925. Рогатин, 1925. 48 с. 9. Гава М. В. Антін Крушельницький // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Зредагував Михайло М. Марунчак. Нью Йорк-Торонто-Вінніпег, 1978. С. 591–592. 10. 4 серпня. Триумф і трагедія. До 130-річчя від дня народження А. В. Крушельницького. – Режим доступу: <http://www.nplu.org.ua/events/calendar/2008/text/aug/kryshelnitskij.htm>. (дата звернення: 01.10.2008). 11. Романенчук Б. Літературна Коломия // Коломия й Коломиїщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія: Видання Комітету Коломиян, 1988. С. 197–226. 12. Крушельницький А. §§ // Із книги життя. Львів, 1906. С. 118. 13. Посібник з математики для учнів початкових класів, реферат «Рідна школа» та «Замітки і спостереження управителя Городенківської гімназії. Б/д // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 33. 258 арк. 14. Крушельницький А. На нові шляхи. На порозі нового громадянського року // Нові шляхи. 1930. № 9. С. 334. 15. Крушельницький А. Біг у сутінках // Нові шляхи. 1930. № 3. С. 67. 16. Крушельницький А. Слово до розгубленої молоді. Львів, 1931. 40 с. 17. Звіти, протоколи, листування та ін. документи про діяльність Педагогічної Місії при Міністерстві народної освіти УНР, том I. 1919–1920 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 146. 281 арк. 18. Крушельницький А. Шкільне питання на Україні // Нова громада. 1923. № 1. С. 55–56. 19. Особисті документи: членські книжки «Повітового кредитного товариства» «Народного дому» в Городенці, і інших товариств, службові посвідчення та інші документи. 1909–1931 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 144. 53 арк. 20. Листи до дружини Слободи-Крушельницької М., том I. 1900–1923 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 38. 201 арк. 21. Клапчук В. Руйнівний вплив Першої світової війни на соціально-економічний стан центрального Передкарпаття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-українська народна республіка. До 90-річчя утворення / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2009. С. 131–138. 22. Скульський Р. Освіта Галицької Гуцульщини // Історія Гуцульщини. Львів: Логос, 2001. Т. VI. С. 226–235. 23. Крушельницький А. Школа під російською окупацією: причинки до історії українського шкільництва в Галичині 1914–1917 рр. Львів, 1917. 43 с. 24. Листування, доповідні записки, списки виборців та ін. документи про діяльність громадської ради в Городенці, бургомістром якої був Крушельницький А. 1916–1917 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 145. 61 арк. 25. Чаграк Н. І. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Антона Крушельницького: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01. Івано-Франківськ, 2004. 210 с. 26. Листування з товариством «Просвіта», староствами, приватними особами про організацію вечорів, надіслання літератури та інші питання, пов'язані з діяльністю Крушельницького А. як директора гімназії. 1925–1926 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 151. 46 арк. 27. Доповіді, листи до Крушельницького А. та ін. документи про реорганізацію і стан українських шкіл та видання підручників. 1919–1928 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 149. 28 арк. 28. Статути педагогічних товариств, проект загальних постанов для вчителів та ін. документи про діяльність Крушельницького А. в цих товариствах. 1927–1929 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 158. 64 арк. 29. Трофимук С. Антін Крушельницький (I. VIII. 1878–13. XI. 1941) // Український календар. 1968. С. 151–158. 30. Листи до дружини Слободи-Крушельницької М., том I. 1900–1923 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 39. Том II. 1925 р. 167 арк. 31. Після рогатинського конфлікту // Діло. 3 жовтня 1926. С. 5. 32. Звіти, повідомлення, листи та ін. документи про діяльність філії товариства «Просвіта» в мм. Коломиї і Рогатині, пов'язані з діяльністю Крушельницького А. як директора гімназії. 1925–1928 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 152. 58 арк. 33. Яремко І. Там викладали Антін Крушельницький, Мирон Зарицький, Олена Степанів... // Високий замок. 4 грудня 2008. URL: <http://archive.wz.lviv.ua/articles/70084> (дата звернення: 01.01.2008). 34. Реферати, плани, інструкції та ін. документи про методіку навчання української мови та літератури в школах. 1928 р. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч,

редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 32. 132 арк. 35. Зауваження та критичні замітки Крушельницького А. до словників і підручників для початкових шкіл. 1933–1934 рр. // ЦДІАЛ України. Ф. 361 («Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові. 1878–1937 рр.)). Оп. 1. Спр. 34. 138 арк.

References

1. Pankevych H. Antin Krushel'nyts'kyy ta yoho pedahohichna spadshchyna [Antin Krushelnytsky and his pedagogical heritage]. Slovo. # 2(36). (2008). S. 35–37.
2. Zvit dyrektsiyi ts. k. II himnaziyi v Kolomyi za 1902/1903 [Report of the Directorate of the second high school in Kolomyia for 1902/1903]. Kolomyya, 1903. 37 s.
3. Zvit dyrektsiyi ts. k. II himnaziyi v Kolomyi za roky shkil'ni 1902–1905 [Report of the Directorate of The second gymnasium in Kolomyia for the years of school 1902–1905]. Kolomyya, 1905. 78 s.
4. Zvit dyrektsiyi pryvatnoyi himnaziyi v Horodentsi z ukrayins'koyu vykladovoyu movoyu nadilenoii pravom prylyudnosti rozporiyadkom min. Prosvity z dnya 6 maya 1913 r. Ch. 16. 761. Za shk. rik 1909/10. Zhovkva: Pechatnya O.O. Vasyliyan, 1910. 27 s.
5. Zvit dyrektsiyi pryvatnoyi himnaziyi v Horodentsi z ukrayins'koyu vykladovoyu movoyu. Za shk. rik 1912/13 [Report of the directorate of the private gymnasium in Horodenka with the Ukrainian language from 1912/13.]. L'viv: Nakladom Kruzhka Ukrayins'koho Pedahohichnoho Tovarystva im. T. Shevchenka v Horodentsi, 1913. 78 s.
6. Zvit Dyrektsiyi ts. k. gimnaziyi z rus'koyu movoyu vykladovoyu v Stanislavovi za rik shkil'nyy 1912/13 [Report of the Directorate of Gymnasium with Ruthenian language in Stanislaviv for school year 1912/13]. Stanislaviv: Nakladom naukovooho fondu, 1913. 209 s.
7. Zvidomlennya rus'koyi derzhavnoyi real'noyi himnaziyi i yiyi rivnoryadnykh viddiliv ches'ko-slovens'kykh i madyars'kykh v Uzhhorodi – za shk. rik 1923–24. Uzhhorod: Knyhopechatnya aktsiynoho tovarystva «UNIO», 1924. 72 s.
8. Zvidomlennya dyrektsiyi pryvatnoyi himnaziyi kruzhka Ukrayins'koho Pedahohichnoho Tovarystva v Rohatyni za shkil'nyy rik 1924/1925 [Report of the Directorate of the private gymnasium of the circle of the Ukrainian Pedagogical Society in Rohatyn during the school year 1924/1925.]. Rohatyn, 1925. 48 s.
9. Gava M. V. Antin Krushel'nyts'kyy [Antin Krushelnytsky]. Horodenshchyna. Istorychno-memuarnyy zbirnyk. Zredaguvav Mykhalo M. Marunchak. Nyu York-Toronto-Vinnipeg, 1978. S. 591–592.
10. 4 serpnya. Triumf i trahediya. Do 130-richchya vid dnya narodzhennya A. V. Krushel'nyts'koho [4th of August. Triumph and tragedy. To the 130th anniversary of the birth of A.V. Krushelnytsky]. URL: <http://www.nplu.org/ua/events/calendar/2008/text/aug/kryshelnitskij.htm>. (data zvernennya: 01.10.2008).
11. Romanenchuk B. Literaturna Kolomyya [Literary Kolomyia]. Kolomyya y Kolomyyshchyna. Zbirnyk spomyniv i stattey pro nedavnye mynule. Filadel'fiya: Vydannya Komitetu Kolomyyan, 1988. S. 197–226.
12. Krushel'nyts'kyy A. §§. Iz knyhy zhyttya. L'viv, 1906. S. 118.
13. Posibnyk z matematyky dlya uchniv pochatkovykh klasiv, referat «Ridna shkola» ta «Zamitky i sposterezhennya upravytelya Horodenkiv'skoyi himnaziyi. B/d. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.)). Op. 1. Spr. 33. 258 ark.
14. Krushel'nyts'kyy A. Na novi shlyakhy. Na porozi novoho hromadyans'koho roku [On New Ways. On the verge of a new civil year]. Novi shlyakhy. 1930. # 9. S. 334.
15. Krushel'nyts'kyy A. Bih u sutinkakh [Running at dusk]. Novi shlyakhy. 1930. # 3. S. 67.
16. Krushel'nyts'kyy A. Slovo do roz'hublenoyi molodi [The Word to the Lost Youth]. L'viv, 1931. 40 s.
17. Zvity, protokoly, lystuvannya ta in. dokumenty pro diyal'nist' Pedahohichnoyi Misiyi pry Ministerstvi narodnoyi osvity UNR, tom I. 1919–1920 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.)). Op. 1. Spr. 146. 281 ark.
18. Krushel'nyts'kyy A. Shkil'ne pytannya na Ukrayini [School Issue in Ukraine]. Nova hromada. 1923. # 1. S. 55–56.
19. Osobysti dokumenty: chlens'ki knyzhky «Povitovoho kredytnoho tovarystva» «Narodnoho domu» v Horodentsi, i inshykh tovarystv, sluzhbovi posvidchennya ta inshi dokumenty. 1909–1931 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.)). Op. 1. Spr. 144. 53 ark.
20. Lysty do druzhyny Slobody-Krushel'nyts'koyi M., tom I. 1900–1923 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.)). Op. 1. Spr. 38. 201 ark.
21. Klapchuk V. Ruynivnyy vplyv Pershoyi svitovoyi viyny na sotsial'no-ekonomichnyy stan tsentral'noho Peredkarpattya [The destructive impact of the First World War on the socio-economic status of the central Precarpathian region]. Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'. Vyp. 18: Zakhidno-ukrayins'ka narodna respublika: Do 90-richchya utvorennya / NAN Ukrayiny, Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha. L'viv, 2009. S. 131–138.
22. Skul's'kyy R. Osvita Halyts'koyi Hutsul'shchyny [Education of Halych Hutsulshchyna]. Istoriya Hutsul'shchyny. L'viv: Lohos, 2001. T. VI. S. 226–235.
23. Krushel'nyts'kyy A. Shkola pid rosiys'koyu okupatsiyeyu: prychnyky do istoriyi ukrayins'koho shkil'nytstva v Halychyni 1914–1917 rr. [School under Russian Occupation: Reasons for the History of Ukrainian Schooling in Galicia 1914–1917]. L'viv, 1917. 43 s.
24. Lystuvannya, dopovidni zapysky, spysky vybortsiv ta in. dokumenty pro diyal'nist' hromads'koyi rady v Horodentsi, burhomistrom yakoyi buv Krushel'nyts'kyy A. 1916–1917 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.)). Op. 1. Spr. 145. 61 ark.
25. Chahrak N. I. Pedahohichni pohlyady i prosvitnyts'ka diyal'nist' Antona Krushel'nyts'koho [Pedagogical views and educational activity of Anton Krushelnytsky]: dys. ... kandydata ped. nauk: 13.00.01. Ivano-Frankiv's'k, 2004. 210 s.
26. Lystuvannya z tovarystvom «Prosvita», starostvamy, pryvatnymy osobamy pro

orhanizatsiyu vechoriv, nadislannya literatury ta inshi pytannya, pov»yazani z diyal'nisty Krushel'nyts'koho A. yak dyrektora himnaziyi. 1925–1926 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 151. 46 ark. 27. Dopovid, lysty do Krushel'nyts'koho A. ta in. dokumenty pro reorhanizatsiyu i stan ukrayins'kykh shkyl ta vydannya pidruchnykiv. 1919–1928 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 149. 28 ark. 28. Statuty pedahohichnykh tovarystv, proekt zahal'nykh postanov dlya vchyteliv ta in. dokumenty pro diyal'nist' Krushel'nyts'koho A. v tsykh tovarystvakh. 1927–1929 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 158. 64 ark. 29. Trofymuk S. Antin Krushel'nyts'kyy (1. VIII. 1878–13. XI. 1941) [Antin Krushelnytsky (1. VIII. 1878–13. XI. 1941)]. Ukrayins'kyy kalendar. 1968. S. 151–158. 30. Lysty do druzhyny Slobody-Krushel'nyts'koyi M., tom I. 1900–1923 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 39. Tom II. 1925 r. 167 ark. 31. Pislya rohatyns'koho konfliktu [After the Rogatin conflict]. Dilo. 3 zhovtnya 1926. S. 5. 32. Zvity, povidomlennya, lysty ta in. dokumenty pro diyal'nist' filiyi tovarystva «Prosvita» v mm. Kolomyi i Rohatyni, pov»yazani z diyal'nisty Krushel'nyts'koho A. yak dyrektora himnaziyi. 1925–1928 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 152. 58 ark. 33. Yaremko I. Tam vykladaly Antin Krushel'nyts'kyy, Myron Zaryts'kyy, Olena Stepaniv... [There they taught Antin Krushelnytsky, Miron Zaritsky, Elena Stepanov ...]. Vysokyy zamok. 4 hrudnya 2008. URL: <http://archive.wz.lviv.ua/articles/70084> (data zvernennya: 01.01.2008). 34. Referaty, plany, instruktsiyi ta in. dokumenty pro metodyku navchannya ukrayins'koyi movy ta literatury v shkolakh. 1928 r. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 32. 132 ark. 35. Zauvazhennya ta krytychni zamitky Krushel'nyts'koho A. do slovnykiv i pidruchnykiv dlya pochatkovykh shkyl. 1933–1934 rr. TsDIAL Ukrayiny. F. 361 («Krushel'nyts'kyy Antin, pys'mennyk, zhurnalist, literaturnyy krytyk, pedahoh, hromads'ko-politychnyy diyach, redaktor zhurnaliv «Novi shlyakhy» i «Krytyka» u L'vovi. 1878–1937 rr.»). Op. 1. Spr. 34. 138 ark.

Ivan Zuliak, Mariana Zuliak

PEDAGOGICAL WORK OF ANTON KRUSHELNYTSKYI (1901–1927)

The article deals with pedagogical work of Anton Krushelnytskyi, who was a public figure, writer, publicist, literary critic, journalist, translator, teacher, Education Minister of the Ministry of National Education of the UPR, editor, publisher. The authors are investigating his pedagogical work related to teaching, directing positions in the field of education. Krushelnytskyi as a teacher and director, due to various circumstances, was often forced to change educational institutions, posts. It was emphasized that in the educational process A. Krushelnytsky tried to distribute works of Ukrainian authors among high school students, interested in their events from the historical past. He raised the students in a patriotic spirit to be capable of critical perception and comprehension of the historical past in the absence of a national school. He gave the teacher a dominant role in the formation of children's personality, put forward the ideal of a sincerely dedicated pedagogical work educator, struggled for the future of the people.

Key words: Antin Krushelnytskyi, director of the gymnasium, pedagogical work, educational process, Ukrainian education.